

תוכן העניינים

מבוא	ז
מאמרים	
סבטלנה נטקוביץ' המשכיל והעיר הגדולה: ייצוגי הסובייקטיוויות וההביטוס המשכילי האורבני בספרות ההשכלה ברוסיה: 1862–1888	3
נטשה גורדינסקי הצידה ממוסקוואה: כתיבתו הפרובינציאלית של אורי ניסן גנסין	33
דינה ברדיצ'בסקי מחבואים: לונדון של ברנר כצומת פואטי בעלילת המודרניזם העברי המוקדם	57
לילך נתנאל הנסיגה מן המודרניזם: שקלוב עיר הזיכרון של זלמן שניאור	81
אליסון שכטר עברית כשפת מיעוט קוסמופוליטית: רומן סימטאות מאת אלישבע ביכובסקי (1929)	103
רפי צירקין-סדן קללת העיר האסורה: הסוגנות הפטרבורגיות של חיים לנסקי ודימויה של פטרבורג בספרות הרוסית ובספרות העברית	121
מיה ברזלי העיר הגרמנית האבודה: ברלין של לאה גולדברג	143
רשימת המשתתפים בכרך	169
תקצירים באנגלית	vii

מבוא

הגיליון הזה הוא פרי שיתוף פעולה מתמשך בין חוקרי הספרות העברית בהקשר אירופי. שיתוף הפעולה הזה ראשיתו בכינוס 'למוסקבה! למוסקבה! המטרופולין האירופית והולדתה של הספרות העברית המודרנית', שהתקיים ב־15–16 במרס 2015 באוניברסיטה העברית בירושלים, בחסות מרכז מינרבה על שם פרנץ רוזנצווייג ומרכז 'דעת המקום' לחקר תרבויות המקום בעולם היהודי בעידן המודרני. בהמשך לכינוס הזה אירח מרכז מינרבה על שם רוזנצווייג סמינרים נוספים שעסקו במחקרים חדשים על סופרים יהודים שפעלו במזרח אירופה ובמרכזה במחצית הראשונה של המאה העשרים, ובהם יוסף חיים ברנר, לאה גולדברג וולדימיר (זאב) ז'בוטינסקי. המפגשים האלה סימנו גם את תחילתו של הפרויקט הבין-לאומי 'בסביבתן: מיקום הספרויות היהודיות במזרח אירופה', במימון הקרן הישראלית-גרמנית למחקר מדעי (GIF), המבקש להאיר היבטים מרחביים ביצירות מרכזיות בקנון היהודי המודרני. סדנאות שהתקיימו במסגרת הפרויקט הזה בהובלת פרופ' יפעת וייס (האוניברסיטה העברית בירושלים), פרופ' סבינה קולר (אוניברסיטת רגנסבורג), פרופ' אפרת גל-עד (אוניברסיטת היינריך היינה בדיסלדורף) וד"ר נטשה גורדינסקי (אוניברסיטת חיפה), סיפקו הזדמנות יוצאת דופן למפגשים בין חוקרים בכירים וצעירים מארצות שונות העוסקים בספרות העברית, בספרות היידיש ובספרות הרוסית.

מטרת הגיליון הנוכחי היא לשתף חוקרים וסטודנטים לספרות בשאלות מחקריות הנוגעות לרגישויות המרחביות בספרות העברית המודרנית בראשית דרכה, שעלו במהלך שיתוף הפעולה המתמשך הזה. הספרות העברית בסוף המאה התשע עשרה ובתחילת המאה העשרים נוצרה בזיקה לספרויות האימפריאליות הגדולות, בעיקר הרוסית והגרמנית, ועולמה התרבותי היה מעוגן בהקשר המקומי הספציפי. המאמרים המתפרסמים בגיליון זה מבקשים לקרוא את הספרות העברית של אותם ימים בהקשריה האירופיים, לא כספרות של 'תלושים' אלא כספרות של בני המקום, בין שהיא עוסקת בערי המטרופולין ובין שהיא מבקשת לייצג דווקא מקומות קטנים בפריפריה האימפריאלית. ריבוי המקומות המיוצגים והתנועה ביניהם באים לידי ביטוי באימוץ אסטרטגיות פואטיות שונות ומנוגדות. למשל הגירה לערים גדולות מצטיירת כאפשרות אחת מני רבות לכינון מודרניזם. המפגש – המדומיין והממשי – עם העיר הגדולה הוליד גם תפיסות חלופיות שמתאפיינות בתנועה מן המרכז אל השוליים בלי

לוותר על האופציה המודרניסטית. שתי המגמות דרות לעיתים קרובות בכפיפה אחת באותו הטקסט עצמו. מתוך סבך הרגישויות המרחביות והפואטיות שליוו את צמיחת הספרות העברית במפנה המאות עולה תמונה של ספרות שהתקיימה ללא מרכז מוגדר ומובחן אחד.

הבנת המגמות הפואטיות והתרבותיות בפרק המזרח אירופי והמרכז אירופי של הספרות העברית החדשה מחייבת אפוא התייחסות למכלול ההתנסויות הלשוניות, המרחביות והספרותיות בסביבה המיידית של כל סופר וסופרת. לא זו בלבד שהחוויה המרחבית השתנתה ממקום למקום, אלא ששהייה באותו מקום בהפרש של שנים ספורות הצמיחה תגובות פואטיות שונות. למשל כשסופרים עברים בעשור הראשון של המאה העשרים ניגשו לכתוב על מקומות שעליהם כתבו סופרים יהודים־רוסים בשנות השמונים של המאה התשע עשרה, הם ראו לנגד עיניהם מציאות חברתית ופוליטית שונה לחלוטין. משמעות הכתיבה בעברית על מקומות מסוימים שונה מזו של הכתיבה ברוסית. מעבר ממקום למקום השפיע אף הוא על הבחירות הפואטיות. הסביבה של הומל, שבה נכתבו יצירותיהם הראשונות של יוסף חיים ברנר ואורי ניסן גנסין, אינה דומה לסביבה של לונדון, שאליה הגיעו בהמשך חייהם, ואשר בה פיתחו רגישויות פואטיות חדשות. הסביבה של שקלוב, עיר הולדתו של זלמן שניאור, אינה דומה לסביבה של פריז, שבה חי וכתב במשך שנים רבות את ספרו 'אנשי שקלוב'. כל עיר ייצרה אקלים ייחודי משלה. הדינמיקה התרבותית והחברתית במוסקווה ובסנקט פטרבורג אחרי המהפכה הקומוניסטית, המשתקפת ברומן של אלישבע ביחובסקי 'סמטאות' ובשירתו של חיים לנסקי, שונה מהדינמיקה התרבותית והחברתית בברלין ערב עליית הנאציזם, המיוצגת ברומן הגנוז 'אבדות' מאת לאה גולדברג. למותר לציין שמחשבות על מקום נושאות אופי אוטוביוגרפי. במובן זה המכנה המשותף לכל הסופרים והסופרות שיצירותיהם נדונות בגיליון זה הוא היעדר דפוס מאחד של חוויה מרחבית; יצירותיהם מרכיבות פסיפס עשיר מאין כמוהו, ומאמרי הגיליון מנסים לעמוד על טיבו של הפסיפס הזה.

התקדמות בפרויקט המחקר הזה התאפשרה בזכות תמיכתה של פרופ' יפעת וייס, ואנחנו מודים לה על כך מקרב לב. בהזדמנות זו אנחנו מודים גם לגופים שתמכו בהפקת הגיליון: מרכז 'דעת המקום' לחקר תרבויות המקום בעולם היהודי המודרני, מרכז לאוניד נבולין לחקר יהדות רוסיה ומזרח אירופה, בית שלום עליכם, המכון ליהדות זמננו על שם אברהם הרמן והמכון למדעי היהדות על שם ג'ק, ג'וזף ומורטון מנדל באוניברסיטה העברית בירושלים, והפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטת חיפה.

רפי צירקין־סדן
האוניברסיטה הפתוחה

נטשה גורדינסקי
אוניברסיטת חיפה

CONTENTS

† Preface

ARTICLES

- 3 *Svetlana Natkovich*
Maskil and the City: Representations of the *Maskilic* Subjectivity
and Urban Habitus in the Literature of Russian *Maskilim*,
1862-1888
- 33 *Natasha Gordinsky*
Sideways from Moscow: Uri Nissan Gnessin's Provincial Writing
- 57 *Dina Berduchewsky*
Brenner's London as a Crossroads in the Story of Early Hebrew
Modernism
- 81 *Lilach Nethanel*
Literary Modernism: The Retreat. Shklov by Zalman Shneour
- 103 *Allison Schachter*
Elisheva Bikhovksy's Novel *Side-Streets* Representing a Non-
national, Minority Hebrew Culture
- 121 *Rafi Tsirkin-Sadan*
The Curse of the Forbidden City: Haim Lensky's St. Petersburg
Sonatas and the Images of St. Petersburg in Russian and Hebrew
Literature
- 143 *Maya Barzilai*
The Lost German City: Berlin of Leah Goldberg
- 169 Contributors
- vii English Abstracts

ENGLISH ABSTRACTS

MASKIL AND THE CITY: REPRESENTATIONS OF THE *MASKILIC* SUBJECTIVITY AND URBAN HABITUS IN THE LITERATURE OF RUSSIAN *MASKILIM*, 1862-1888

Svetlana Natkovich

Modernization created rapid and profound upheavals in all strata of the *maskilic* experience in Russia, from the basic practices of the everyday life to the psychological and epistemological models through which the *maskilim* processed their reality and placed themselves in its midst. But concomitantly with their enthusiastic entrance into new cultural spaces, *maskilim* realized that the available traditions of representation in Hebrew, Yiddish, and Russian literatures did not furnish them with sufficient discursive devices to describe their unique and ever-changing experience.

The *maskilim* experienced an acute shortage of narratives and means of expression to comprehend and describe themselves, their situation, and their lives. This shortage made itself felt acutely in the effort to describe urban experience in cities lacking the tradition of Jewish residency, and in which this residency was prohibited or restricted. Paradoxically, dwelling in cities, which often was perceived as an apex of the *maskilic* success story, was most challenging for plausible representation. In the course of discussion I characterize the strategies of representation created by Jewish authors to describe their experiences, their selves, and their very physical presence in the Imperial cities during the period of the Great Reforms in Russia between the 1860s and 1880s. I show that in the conditions of discursive crisis such authors as Sh.Y. Abramovitch (1835-1917), M.L. Lilienblum (1843-1910), Gregory Lifshitz (1854-1921), A.U. Kovner (1842-1909), Gregory Bogrov (1825-1885), Peretz Smolenskin (1842-1885), and others created models of hybridization, fragmentation, erasure, and omission to represent the things that evaded representation. Through these literary techniques the *maskilim* established two opposing poetic strategies: direct representation of the *maskilic* physical presence in the cities, and avoiding such representation. Through both these strategies they created something out of nothing. The ‘nothing’ was the absence of tradition, of vocabulary, of consensual cognitive patterns for comprehension and narrative framing of *maskilic* presence in the imperial cities, and the ‘something’ became the constitutive component of their poetics.

SIDEWAYS FROM MOSCOW: URI NISSAN GNESSIN'S
PROVINCIAL WRITING

Natasha Gordinsky

This article explores the representation of provincial space in Uri Nissan Gnessin's *Sideways*. By analyzing the way in which Gnessin constitutes the lives of three young Jewish sisters living in the Pale of Settlement at the turn of the twentieth century, I argue that his novella sets the ground for a new understanding of a provincial town, namely as a modernist space. In order to characterize this space, the article compares *Sideways* to Chekov's seminal play *Three Sisters*. This comparative reading explores a crucial difference between the chronotopes of the two literary texts. While *Three Sisters* depends on the metropolitan space of Moscow, which serves as an absent presence in the play, Gnessin imagines a provincial space for which the metropolis does not function as its gravitational force. The contextualization of the relationship between time and space in *Sideways* within current theories of space and modernism underscores the unique features of Gnessin's early modernism, which does not rely on a metropolitan chronotope. Instead, it is connected to the provincial space that Gnessin associates with his female protagonists. Thus, from an epistemic standpoint, moving sideways holds a twofold meaning: on the aesthetic level it reflects literary issues that were on the margins of Hebrew literary discourse (as Dan Miron has argued), and on the poetic level it constitutes the representational space of a province in which young Eastern European Jewish women became agents of cultural change.

BRENNER'S LONDON AS A CROSSROADS IN THE STORY OF
EARLY HEBREW MODERNISM

Dina Berduchewsky

The essay focuses on the prose of Y. H. Brenner written during and following his London period of 1904-1907. It discusses the historical upheavals in Russia of the early twentieth century and the mass Jewish migration from Russia to Western Europe during these years - a trajectory in which London became a central juncture - and their influence on the process of the rapid modernization of Hebrew literature. I argue that in the history of Hebrew literature the London period marked the formation

of a new aesthetic conception of the realm of the literary. The concept of aesthetic autonomy was first formulated at that time, and the literary space is reimagined and depicted in new ways, no longer as the representation or continuation of historical-social reality but rather as a fundamentally other dimension, foreign to history and society. In Brenner's works this process is made strongly evident through new representations of seeing and visibility. Similar to the way that migrants, refugees and infiltrators struggle to survive in the situation of mass migration by hiding and sneaking out, in Brenner's prose writings itself receives the image of a disobedient subject. The literary text and its protagonists constantly seek to hide their trails and to dim the field of vision. Thus, Brenner's new literary techniques of distorted and darkened visions lead to the earliest expressions of Hebrew literary modernism associated with the essential solitude of writing. Discussing the changes that take place on the poetical level in their discursive and historical context reveals some of the existential and political foundations of the emerging Jewish modernist language of the early twentieth century.

LITERARY MODERNISM: THE RETREAT.
SHKLOV BY ZALMAN SHNEOUR

Lilach Nethanel

This article focuses on Zalman Shneour's literary work during the 1930s. It mainly refers to the Shklov prose cycle, which was published at that time, a period characterized by Shneour's retreat from the innovative aesthetic sensibilities of modern Hebrew poetry as well as from the dominance of European modernism in his own early work. The main oeuvre produced during this retreat is the Shklov prose cycle, which provided Shneour's work with the symbolic expression of a return from the cultural capitals of Europe to the city of memory.

Shneour's retreat from modernism did not leave a significant mark. He is still thought of as an urban poet, as he was called by Yosef Klausne in the 1940s, although he mainly devoted himself to the description of the Jewish *shtetl* from the 1920s onwards.

ELISHEVA BIKHOVSKY'S NOVEL *SIDE-STREETS*
REPRESENTING A NON-NATIONAL, MINORITY HEBREW CULTURE

Allison Schachter

This essay argues that Elisheva Bikhovskiy's 1920s Hebrew novel (*Simtaot*), set in post-revolutionary Moscow, embraces Jewish cosmopolitanism to imagine a non-national, minority Hebrew culture. Bikhovskiy focalizes the novel through the perspective of her two central protagonists: Ludmilla Vivyen, a promising young Russian poet, and Daniel Royter, a Hebrew writer who is attempting to gain acceptance in Russian literary circles. Through various unconsummated erotic relationships between Jews and non-Jews, the novel meditates on the conflict between minority and nationalist literary cultures and highlights the tensions and interrelations between two different linguistic, cultural, and national systems: Soviet national minority policy and Jewish ethnic nationalism in Palestine. Neither is presented as ideal; rather the novel attempts to situate Hebrew at the interstices of Soviet and Zionist ideologies, envisioning a minority Hebrew that transformed through its encounters with non-Jews.

THE CURSE OF THE FORBIDDEN CITY:
HAIM LENSKY'S ST. PETERSBURG SONATAS AND THE IMAGES
OF ST. PETERSBURG IN RUSSIAN AND HEBREW LITERATURE

Rafi Tsirkin-Sadan

After arriving in Leningrad, formerly known as Saint Petersburg, in 1925, Haim Lensky wrote many poems dedicated exclusively to the city which shortly before had been the capital of the Russian Empire and the main site of the communist revolution. The extensive representation of the imperial capital in Lensky's poems was almost unprecedented in the history of Hebrew and Yiddish literature, usually anchored in towns within the Jewish Pale of Settlement. Therefore these poems must be examined through the prism of the Russian poetics of Empire. This article shows that Lensky's poems directly correspond with canonical texts in Russian literature, and in particular with poems by Aleksander Pushkin and Osip Mandelshtam, which deal with imperial monuments in the urban space and with Saint Petersburg's status in Russian history and culture. Yet unlike the Russian poets, Lensky avoided presenting Saint Petersburg

as a sublime object, and even used carnival techniques such as curses and parody to undermine the city's central status in the Russian imperial project. Instead of eulogizing the imperial metropolis, Lensky promoted supra-ethnic local patriotism in the Western reaches of the Russian empire, while utilizing Hebrew-language poetry for the benefit of all the victims of Russian imperialism, regardless of their identity.

THE LOST GERMAN CITY: BERLIN OF LEAH GOLDBERG

Maya Barzilai

Between 1936 and 1939, Leah Goldberg drafted a novel entitled *Avedot* (Losses), revolving around the figure of Elhanan Yehuda Kron, a Jewish poet and scholar of Eastern European extraction who resides in Berlin. After publishing a couple of chapters and attempting to rewrite the novel, Goldberg ultimately decided not to publish this work. *Avedot* is set in Berlin on the eve of the Nazi takeover, and the city plays a major role in the novel as a crowded, ever-shifting site where unexpected encounters take place. My essay traces Goldberg's literary use of urban space, paying close attention to the different versions of the novel. In the first version, Goldberg employs confusing narrative devices (gaps in the plot, free indirect discourse) in order to represent the Jewish protagonist's sense of blindness, disorientation, and even loss of direction, as he traverses the city space. When comparing the revised version to this earlier one, I show that Goldberg avoided such devices in her rewriting, composing a more realistic text that also minimizes the role that Berlin plays in the novel. The essay locates these shifts in the context of two traditions of writing about the urban spaces of Berlin: the Hebrew one, which flourished in the early twentieth century, and German writing about the city and its Jewish immigrant population. I argue that Goldberg conceived of *Avedot* in the context of modernist European literature about the metropolis, written in both languages, while also recognizing the belatedness of her project, composed in Palestine of the late 1930s. Her revisions and decision not to publish *Avedot* demonstrate the impasses entailed in forging, through Hebrew prose, a renewed relationship to the Berlin's literary and historical past.